

**Міністерство культури України
Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка**

ВАРНАВА Руслана Анастасіївна

УДК 78.06:159.923

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА
ЯК ДжЕРЕЛО ПІЗНАННЯ «ОБРАЗУ АВТОРА»
(на прикладі Бориса Лятошинського та Василя Барвінського)**

Спеціальність 17.00.03 — музичне мистецтво

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства**

Львів — 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії музики Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка Міністерства культури України.

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор,
заслужений діяч мистецтв України
Кияновська Любов Олександрівна,
Львівська національна музична академія
імені М. В. Лисенка,
завідувач кафедри історії музики
(м. Львів)

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор,
Копиця Маріанна Давидівна,
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського,
професор кафедри теорії та історії культури
(м. Київ)

кандидат мистецтвознавства, професор
Чернявська Маріанна Станіславівна,
Харківський національний університет мистецтв
імені І. П. Котляревського,
професор кафедри спеціального фортепіано
(м. Харків)

Захист відбудеться «24» лютого 2017 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.869.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства у Малому залі Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка за адресою: вул. О. Нижанківського, 5, м. Львів, 79005.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка за адресою: вул. О. Нижанківського, 5, м. Львів, 79005.

Автореферат розіслано «   » січня 2017 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат мистецтвознавства, професор

Н. І. Сиротинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема психологічного портрету композитора є актуальною на різних етапах музично-історичного процесу. Митець формується під впливом складного комплексу явищ: історичної ситуації, рівня розвитку громадської думки, течій, що панують у мистецтві, і далеко не останню роль відіграє психоособистісна структура автора – характер, темперамент, *особливості протікання нервово-психічних процесів*. Однак в українській музичній науці осягнення феномену композиторської особистості та його впливу на творчість, створення психограми провідних національних композиторів та й інших діячів музичної культури поки залишається на маргінесі. Відтак в літературі, а надто в дидактичній, постає ціла галерея однакових «портретів-ікон» видатних композиторів – від Березовського і Бортнянського до Лятошинського і Ревуцького. У контексті сучасного бачення ролі видатних мистецьких постатей у національній історії видається особливо важливим наголосити на психологічній складовій в осмисленні творчої спадщини композиторів ХХ ст., що жили і творили в тоталітарній державі, і тому всі сфери їхньої діяльності були вкрай заангажовані. В цьому річищі постала проблема вибору найяскравіших прикладів таких творців, які продемонстрували б з усією очевидністю єдність естетичної та етичної позицій. З усієї плеяди вітчизняних композиторів ХХ ст. Борис Лятошинський та Василь Барвінський вирізняються як подвижники національної культури, героїчні особистості, що стали заручниками політичної ситуації, але ніколи не принесли в жертву свої духовні ідеали. Інтерес до феномену їх особистостей природно викликаний харизмою митців, художньою вартістю та оригінальністю їх творів, співмірних з найвищими досягненнями світової музичної культури першої половини ХХ ст. Приналежність до однієї вікової генерації, пов'язаної узами спільного часу, спільним комплексом морально-етичних переконань, дає додаткову можливість осягнути «код» психічного життя її представників та уможливорює застосування синхронного (історично-горизонтального) порівняльного методу в аналізі творчих індивідуальностей. З точки зору типологічного аналізу особистості композиторів привертають увагу суттєвими психофізіологічними відмінностями. Відтак актуальність поданого дослідження полягає не лише в реконструкції психологічних портретів обох композиторів, але й у висвітленні впливу їх психограми на творчість і національно-громадянську позицію, які в однаковій мірі вплинули на український культурний процес в один з найбільш складних періодів історії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі історії музики Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка відповідно до плану

наукових робіт і є частиною комплексної теми № 4 «Українська музика в контексті світової музичної культури» перспективного плану наукової дослідницької діяльності ЛНМА ім. М. В. Лисенка на 2007-2012 рр. Тему затверджено Вченою радою Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка (протокол № 4 від 15 грудня 2005 р.).

Мета дослідження - обґрунтування концепції психограми митця та її проєкція на конкретні приклади двох провідних українських композиторів ХХ ст. – В. Барвінського та Б. Лятошинського.

Головними **завданнями** роботи стали:

- аналіз та систематизація наукових здобутків психології, музичної психології, етнопсихології, музикознавства, спрямованих на вивчення особистості митця;

- обґрунтування критеріїв психологічної типології творчої особистості;

- формування методології комплексного дослідження обраного кола проблем;

- окреслення ендо- та екзопсихічних характеристик Б. Лятошинського та В. Барвінського;

- встановлення типологічної приналежності митців у відповідності до провідних теорій психологічної діагностики;

- екстраполяція запропонованої методологічної моделі на специфіку творчого мислення композиторів;

- порівняльно-типологічний аналіз психограм та їх трансформації у життєтворчості Б. Лятошинського та В. Барвінського;

- вивчення динаміки розвитку творчих здібностей та з'ясування пріоритетних напрямків діяльності із залученням вікової психології;

- аналіз творчого методу: характер протікання творчого процесу;

- окреслення ментального коду Б. Лятошинського та В. Барвінського.

Об'єкт дослідження – психологічний портрет особистості в аспекті композиторської творчості.

Предмет дослідження – вплив психологічних характеристик Бориса Лятошинського та Василя Барвінського на їх творчість.

Теоретико-методологічну базу дослідження склали проаналізовані та систематизовані праці з *психологічної типології* (М. Государев, А. Гаррісон, Р. Брамсон, І. Кант, Е. Кречмер, О. Лазурський, К. Леонгард, О. Лоуен, І. Павлов, Г. Побережна, М. А. Робер, Ф. Тільман, Е. Фромм, У. Шелдон, К. Юнг та ін.); *психології творчості* (Б. Ананьєв, Н. Гончаренко, О. Катрич, Ч. Ломброзо та ін.); *етнопсихології* (О. Губко, Ю. Липа, А. Львовичкіна, Т. Стефаненко, В. Янів та ін.); *герменевтики* (В. Дільтей, В. Кузнецов); *музикознавчі роботи психофізіологічного спрямування* (М. Блінова, А. Ноймайр, Дж. Слобода); *мистецтвознавчі праці* (Г. Аберт, І. Белза, Г. Галь, А. Ейнштейн, Е. Ерію, М. Запорожець, І. Зінків, О. Зінь-

кевич, Я. Івашкевич, Н. Кашкадамова, Л. Кияновська, О. Козаренко, М. Копиця, Е. Краузе, С. Людкевич, Л. Назар, Р. Роллан, С. Павлишин, Г. Побережна, Н. Швець-Савицька, В. Самохвалов, О. Таранченко, М. Томашевський, О. Фрайт, І. Царевич, М. Черкашина, К. Черпухова, К. Шамаєва, А. Швейцер, Я. Якуб'як, М. Ярکو та ін.). Використані також *епістолярні джерела*, що дозволяють реконструювати психологічні портрети Б. Лятошинського та В. Барвінського. Так особистість Б. Лятошинського яскраво постає у листуванні митця з Р. Глієром (до 1200 зразків), М. М'ясковським, А. Дмітрієвим; у листах до В. Шебаліна, Ю. Шапоріна, О. Крейна, І. Савченка, Д. Шостаковича (лише почасті опублікованих в мемуарно-епістолярному збірнику під редакцією Н. Матусевич і Л. Грисенко); спогадах І. Белзи, Г. Таранова, А. Мухи, В. Сильвестрова, І. Карабиця, В. Губаренко, Л. Дичко, В. Грабовського та ін. Цікаві факти повідомили М. Копиця, В. Годзяцький, Л. Дичко, С. Крутиков під час особистих зустрічей з автором дисертації (інтерв'ю відбулись у квітні 2008 р.). Особистість В. Барвінського уявляється в таких мемуарно-епістолярних джерелах: прязька кореспонденція В. Барвінського (1905–1914 рр.), листи до родини Лисенків (до аналізу взята кореспонденція 1960–1963 рр.), листи до Г. Грабець, О. П'ясецької (написані з Мордовських таборів), останні в житті композитора листи до С. Грици, спогади В. Витвицького, М. Пшенички-Загайкевич, М. Крих а також М. Друмака, М. Кучера та Г. Грабець (бесіда автора з М. Крих відбулась у жовтні 2010 р.). Додатковим матеріалом слугували також публіцистичні нариси В. Барвінського, зокрема, «Враження з побуту на Україні», його рецензії та критичні статті. Індивідуальна концепція психологічного портрету пов'язує подану дисертацію з кандидатськими дослідженнями Д. Каневської «Б. Лятошинський і Д. Шостакович: порівняльно-типологічний аналіз творчості», М. Новакович «Канон українського музичного модернізму в творчості Б. Лятошинського», Л. Назар «Стильові виміри творчості Василя Барвінського», О. Коменди «Творчість М. Рославця в контексті становлення музичного модернізму». Аналіз детермінуючого зв'язку між особистістю композитора та його творчим стилем пов'язує виконане дослідження із докторською дисертацією Г. Побережної «П. І. Чайковський: діалектика особистості і стилю».

Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід до вивчення психологічного портрету композитора та його творчого психотипу, що передбачає застосування таких методів: *джерелознавчий*, що дозволяє залучити мемуарно-епістолярний матеріал і відтворити портрети композиторів у психологічному ракурсі; *метод психологічного діагностування*, що дає змогу окреслити комплекс особистісних рис митця та простежити їх вікову динаміку; *структурно-типологічний*, завдяки

якому систематизуються характеристики особистості, встановлюється психотип творчості та ментальні риси; *аналітично-герменевтичний*, що дозволяє збагнути специфіку творчого процесу композитора у відповідності до його психосоматичних характеристик; *метод компаративного аналізу*, що дає змогу здійснити порівняння творчості Б. Лятошинського та В. Барвінського в контексті їхніх психограм; *теоретичний*, завдяки якому систематизуються опрацьовані матеріали і вибудовується модель психограми композитора.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що:

- застосовано системний інтердисциплінарний підхід до вивчення психоособистісної структури та естетичної свідомості Б. Лятошинського і В. Барвінського;

- в аспекті композиторської творчості інтерпретовані вчення про етно-психологію та психологічну типологію;

- вибудовано експериментальну модель психограми композитора на основі синтезу психофізіологічних, структурно-типологічних, музикознавчих досліджень;

- апробовано психодіагностичні методи та встановлено певні зв'язки між індивідуально неповторними рисами характеру, темпераменту та авторським стилем кожного з митців;

- здійснено компаративний аналіз творчих портретів Лятошинського і Барвінського в психологічному розрізі.

Науково-практичне значення роботи полягає у можливості використання її матеріалів в навчальних курсах «Історія української музики», «Музична психологія», «Психологія творчої діяльності» для студентів музикознавчого та виконавських факультетів вищих навчальних закладів (музичних академій, інститутів та університетів мистецтв, музично-педагогічних та психологічних факультетів університетів). Результати дослідження сприятимуть подальшому вивченню творчості українських композиторів у інтердисциплінарному полі.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювались на засіданнях кафедри історії музики Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. Висновки і результати дослідження висвітлювались у виступах на наступних конференціях: Наукова конференція «Музикознавчі студії – 2004» (вересень, 2004, Львів); VII Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 130-літтю від дня народження Р. М. Глієра (березень, 2005, Київ); XVIII Наукова сесія Наукового товариства імені Т. Шевченка (березень, 2008, Львів); VI Всеукраїнська науково-практична конференція «Духовна культура України: реалії та перспективи» (листопад, 2010, Рівне); Наукова конференція «Молоде музикознавство – 2011» (грудень, 2011, Львів); Всеукраїнська наукова

конференція «Василь Барвінський в українській і світовій культурі», присвячена 125-річчю від дня народження (лютий, 2013, Львів).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 6 наукових статтях, зокрема 5 із них у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, 1 стаття опублікована у зарубіжному фаховому виданні.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 217 позицій і додатків. Обсяг основного тексту 186 с., загальний обсяг 223 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації, визначаються актуальність, об'єкт, предмет, мета й завдання дослідження, розкриваються його наукова новизна і практичне значення, окреслюється теоретична база та методологія дослідження.

У **першому розділі «Особистість митця у міждисциплінарному дискурсі»** розглядаються різноманітні підходи до вивчення особистісних рис митця.

У підрозділі 1.1. *Концепції та типологічні моделі особистості у науково-практичній психології* здійснено огляд праць з науково-практичної психології (психологічної діагностики) та герменевтики. Однією з найважливіших методологічних основ загальної психології є структурна типологія, що розробляє проблеми особистості людини, її «первинних», вроджених властивостей (інтелект, пам'ять, увага, уява, почуття, відчуття, воля та ін.) та «вторинних», або соціально-психологічних (комунікабельність, довіра, здатність до лідерства та ін.). Серед провідних теорій психологічної типології розглянуто вчення К. Г. Юнга, А. Ф. Гаррісона та Р. М. Брамсона, К. Леонгарда, одна із найбільш уживаних психологічних *характерологій* – модель Хейманса – Ле Сенни. Особливого значення в контексті дисертації набувають класифікації індивіда, що ґрунтуються на зв'язках («кореляції») фізіологічної, біологічної природи і її психічного вираження: концепції Е. Кречмера та У. Шелдона. Важливими видаються також розвідки О. Лазурського та Е. Фромма, в яких розглядається поняття характеру в соціологічному контексті. Власне екзопсихічний ракурс дає можливість по-новому поглянути на проблему «митець-середовище», що була особливо гострою і у В. Барвінського, і в Б. Лятошинського. Ці теорії також допомагають з'ясувати, в який спосіб багате соціокультурне середовище, в якому жили і творили «герої» дисертації, вплинуло на «кореляцію» ендо- та екзопсихіки митців.

У підрозділі 1.2. *Психофізіологічні та інтелектуальні передумови перебігу композиторського процесу* проаналізовано музикознавчі праці,

в яких вчені долають роздрібненість наук про особистість композитора. Авторка ґрунтовного дослідження «Музична творчість і закономірності вищої нервової діяльності» М. Блінова для отримання відносно повної типологічної характеристики митців вводить поняття «загальних», «спеціальних» та «парціальних» типів, що залежать від якостей нервово-психічних процесів: сили, рухливості та врівноваженості. Серед музикознавчих розвідок, що торкаються таємниць творчого процесу, слід згадати дослідження А. Клімовицького «Про творчий процес Бетховена». Вивчаючи ряд автографів композитора (його чорнових ескізів), вчений застосовує різноплановий дослідницький підхід, поєднуючи ракурс текстологічний (скрупульозний розгляд деталей автографів) з ракурсами теоретико-аналітичним, історико-естетичним і, почасти, – психологічним. Цикл досліджень австрійського доктора медицини А. Ноймайра «Музиканти у дзеркалі медицини» можна віднести до *патографії* – науки, що вивчає історії захворювань, їхній вплив на характер та світогляд творчих особистостей з позицій медицини, психології і фізіології.

У підрозділі 1.3. *Висвітлення психологічних аспектів життєтворчості в музикознавчих працях* розглянуто монографічні дослідження, в яких автори застосовують різноманітні індивідуально-психологічні підходи до проблеми внутрішньої організації митця. Серед них – праця А. Швейцера «Й. С. Бах», Р. Роллана «Гендель», Г. Аберта «В. А. Моцарт», А. Ейнштейна «Моцарт. Особистість. Творчість», Е. Ерію «Життя Бетховена», Е. Краузе «Р. Штраус». В психологічному аспекті великий інтерес викликають також персоналії митців-романтиків, у яких принципова неподільність вітальних і креативних вимірів буття постає чи не найвиразніше. У цьому сенсі винятково плідною і науково обґрунтованою видається праця М. Томашевського «Ф. Шопен». У розділі «Структура особистості» автор трактує постать польського генія у світлі новітніх тенденцій психіатрії та музичної психології. Порівняльно-типологічний підхід до особистостей композиторів, що представляють кардинально-протилежні психологічні типи, знаходимо у фундаментальному дослідженні Г. Галя «Брамс, Вагнер, Верді». Серед вітчизняних музикознавчих студій, що в тій чи іншій мірі торкаються проблеми кореляції особистісних і творчих інтенцій, до аналізу взяті дослідження Л. Кияновської, О. Зінькевич, С. Павлишин, Г. Побережної, І. Драч, Я. Якубця.

З урахуванням різноманітних концепцій особистості запропонована **модель психограми** композитора, що є базовою схемою аналізу структури особистості Б. Лятошинського та В. Барвінського:

1. Соціогенетичний чинник.
2. Суб'єктивно-психологічний чинник. Аналіз мемуаристики та епістолярію. Вивчення емоційної сфери, характеру та глибини емоційної

експансії, ступеня емоційної збудливості, з'ясування міри, діапазону коливань емоційності від звичайного оптимального «життєвого» стереотипу без навантажень і до пограничних, екстремальних характеристик в умовах неординарності високої напруги.

3. Об'єктивний зовнішній чинник впливу на творчі процеси і результати: проблема «митець і середовище». Окреслення екзопсихічної ланки особистості: педагогічна діяльність (Лятошинський, Барвінський), виконавська, педагогічна, громадська, адміністративна, музично-критична діяльність (Барвінський).

4. Типологічна приналежність митців в світлі різних психологічних концепцій, зокрема, теорії темпераментів, класифікацій К. Хейманса – Р. Ле Сенни, О. Лазурського, К. Юнга, Е. Кречмера, У. Шелдона, М. Государєва, А. Гаррісона – Р. Брамсона.

5. Увираження спектру особистісних рис композиторів, що є складовими ментальними психотипу (орієнтуючись на етнопсихологічні розвідки).

6. Кореляція психограми з індивідуальним композиторським стилем (принцип, запозичений з досліджень М. Томашевського, М. Блінової, Л. Кияновської, Н. Савицької, А. Ноймайра, Б. Ананьєва, та, почасти, праць А. Швейцера, А. Ейнштейна, Г. Галя). Аналіз творчо-діяльнісної структури інтелекту за наступними векторами:

- дослідження наявності біологічних (психофізіологічних, нейродинамічних) передумов художньої обдарованості;
- характеристика типологічних особливостей вищої нервової діяльності мистецько-обдарованої особистості;
- вивчення динаміки розвитку творчих здібностей та з'ясування пріоритетних напрямків діяльності із залученням вікової психології;
- аналіз творчого методу: характер протікання творчого процесу;
- з'ясування естетичних і тематичних пріоритетів;
- встановлення зв'язків між ендопсихічними характеристиками митців та жанрово-стильовим полем їхньої творчості.

У другому розділі «Психологічний портрет Б. Лятошинського: динаміка особистості та творча еволюція» здійснено апробацію експериментальної моделі психограми на прикладі Бориса Лятошинського. Підрозділ 2.1. *Прояви ендо- та екзопсихічних складових структури композиторської особистості в епістемах та мемуарах* присвячено розгляду мемуарно-епістолярних джерел як носіїв достовірної інформації про психічний устрій митця. Особистість Б. Лятошинського видається надзвичайно вдячним об'єктом психологічного аналізу передусім через єдність протилежностей, «благословенну внутрішню суперечливість» (Л. Кияновська), яка виявляється сильним імпульсом творчої діяльності. Так, вивчаючи ендопсихіку композитора (що є «ядром особистості» за Лазурським),

відразу звертає на себе увагу паритет двох якостей: твердість характеру з одного боку і надзвичайна душевна вразливість з іншого, що однак не подавляють одне одного, а співіснують у дивовижній гармонії. Цей перший «сильний» комплекс рис проявився у мужності, принциповості, суворості, безкомпромісності, діловитості, організованості, наполегливості, вимогливості до себе і до інших, педантичності, високої працездатності, скрупульозності тощо. Значені риси характеру Лятошинського тісно пов'язані з аналітичним складом розуму (здобуття юридичної освіти композитором, очевидно, не було випадковістю). Листи і спогади засвідчують надзвичайну психологічну витривалість митця. «Небажані» за радянських часів контакти, безкомпромісність суджень (особливо в молоді роки) про колег-музикантів, як в позитивному, так і в гостро негативному сенсі, наполеглива боротьба за кожен свій твір виказують твердість переконань і рішучість.

Існує й інший спектр характеристик, у світлі яких особистість Лятошинського постає у дещо іншому ракурсі: емоційність, що мала глибоко внутрішній характер, скромність, чуйність, самозаглибленість, замкненість, вразливість, схильність до песимістичних настроїв – ці властивості виказують вибагливу архітектоніку внутрішнього світу і окреслюють інтровертивну грань композиторської натури. Особливої ваги в психологічному аспекті набуває тема «Лятошинський – Глієр». Спілкування митців відразу вийшло за рамки ділових контактів і перетворилося у зворушливу дружбу, запорукою якої було рідкісне відчуття духовної спільності обох митців. Поряд з проявами сердечності вже в кореспонденціях 1920-х рр. з'являється драматичний, іноді песимістичний тон, пов'язаний передусім з болісним переживанням невдач, але також розчаруванням у людях. Вперте ігнорування творчості композитора з боку київських та московських мистецьких кіл іноді спричиняло до вкрай важких психологічних станів, навіть фрустрації і, як результат, апатії. Лятошинський страждав від неможливості повної творчої самореалізації і знаходив свою втіху в композиторських успіхах Глієра. Трансформуючи одне з фундаментальних понять філософії З. Фрейда, можемо тлумачити це рідкісне явище як *відчужена сублімація*, тобто здатність радіти чужим успіхам при відсутності власних.

Особистісна аура композитора особливим чином розкрилась також у педагогічній царині. Незамінним джерелом психологічних узагальнень вважаємо спогади учнів Майстра. У них знаходимо спостереження, що слугують містким узагальненням викладених вище особистісних рис митця.

На основі проаналізованого комплексу психоособистісних характеристик Лятошинського визначаємо його психотип, спираючись на теорії психологічної типології.

За вченням М. Блінової композитор представляє сильний лабільний тип.

За теорією темпераментів – меланхолічно-сангвінічний тип, в якому превалюють специфічні риси меланхоліка: висока ступінь чутливості, проникнення в глибину, почуття свободи наодинці зі своїм внутрішнім світом, природою, книгою, другом.

За Е. Кречмером – шизотимічно-атлетичний тип (з певними рисами пікнічної конституції в зрілий період). Шизотимічність виражена з одного боку в рисах, які Е. Кречмер називає «життєвою формулою видатних шизотиміків»: героїзм, благородство, широкий розмах думки, стійкість при несприятливих ситуаціях, твердість, чистота і цілісність особистості. А з іншого боку виразно проявляються замкненість, хвороблива відчуженість, чуттєвість і вразливість.

За У. Юнгом – інтровертивний тип.

За вченням К. Хейманса – Ле Сенни – поєднання «пристрасного» та «сентиментального» типів характеру.

За теорією А. Гаррісона – Р. Брамсона – стиль мислення тяжіє до об'єднання «Синтезатора» та «Ідеаліста».

За М. Государєвим – Людина Мотиваційна.

За Е. Фроммом – «плідна» орієнтація.

За О. Лазурським екзопсихіка Лятошинського сягає найвищого 3-го рівня, на якому процес пристосування особистості до оточуючого світу ускладнюється напругою, інтенсивністю душевного життя, змушує не лише адаптуватись до середовища, але й породжує прагнення змінити його.

Підрозділ 2.2. *Митець та його соціокультурне середовище* присвячений проблемі зв'язку Лятошинського з оточуючим світом, що постає як винятково гостра. Оскільки композитор жив у державі з тоталітарним устроєм, виникає спеціальний параметр цих відносин – «митець-влада». Проаналізовані документи, фрагменти листів, факти біографії композитора дозволяють стверджувати, що об'єктивний фактор був сильним, навіть агресивним і не припускав повної, а іноді бодай часткової самореалізації суб'єкта. За таких умов вперте відстоювання і дотримання чітких принципів в житті і в творчості свідчать про неабияку «силу опору» несприятливому середовищу і можуть розцінюватись як героїзм. Як і Д. Шостакович в Росії, Б. Лятошинський умів зберігати почуття «прямосяння», своє музичне «Я» під пресом ймовірного повного знищення. У музичному мистецтві України в центрі боротьби з націоналізмом і формалізмом протягом кількох десятиліть був саме Лятошинський, музика якого не вмещувалась у вузькі рамки «співця соціалістичної держави» і часто піддавалась остракізму і зневажливій критиці. Особливо болючою та неоднозначною вважаємо проблему ставлення Лятошинського до України. Митець був відданий своїй Вітчизні, любив і оспівував Київ. Проте у листах ми часто

читаємо про активне бажання виїхати до Москви або Ленінграда, що перманентно виникало впродовж життя, особливо у вибухові його моменти.

В підрозділі 2.3. *Взаємодія об'єктивно-суб'єктивних чинників творчої діяльності* здійснено екстраполяцію особистісних рис Лятошинського у царину його творчості. Гармонійність особистості композитора, що проявилась у різного типу узгодженнях, зокрема, інтелект – емоції, вольові – душевно-вразливі риси, розмаїто і багатогранно виразилась і у творчості. Допитливий, самобутній розум, виключна художня сприйнятливість, здатність до активної внутрішньої асиміляції найрізноманітніших художніх вражень перетворюються на широке тло творчого процесу Майстра. Підтвердженням тому слугує ціла низка категорій-протилежностей, що діалектично співіснують у музиці композитора на паритетних началах і окреслюють надзвичайний діапазон Лятошинського-митця. Майже всі дослідники творчості Лятошинського акцентують увагу на її загостреному трагізмі (за Е. Кречмером саме шизоїди володіють талантом «трагічного»). Тема страждання, самотності і смерті постає в романах 1920-х рр., в основу яких покладено вірші поетів, що культивували естетику смерті. «Хронологічний код осені як смертельної пори» (М. Новакович) читається у його хорових мініатюрах. Підвищена чутливість, трагізм світосприйняття розкриваються в експресіоністичній манері композиторського письма (II–IV симфонії, «Золотий обруч», III струнний квартет, «Відображення», Соната для скрипки). Позиція кардинального новаторства мала очевидно також особисте підґрунтя, адже композитор свідомо і принципово ставив себе і свою творчість в опозицію до канонів академізму, що його культивував на той час соціалістичний реалізм.

Звернення Лятошинського до жанру симфонії було цілком закономірним в аспекті його особистісних рис та специфічних відносин з оточуючим середовищем. З одного боку, яскраво виражені інтровертивні ознаки вдачі композитора, а з іншого – перманентна критика і неприйняття його музики спричинили велику компенсаторну функцію творчості. Звідси – потреба філософського самозаглиблення, особлива концентрація викладу, орієнтація на «виразовість», внутрішню сутність образу та симфонічність мислення як вихідна позиція творчого методу Лятошинського. Наявність у творах великих концепцій, сміливих контрастів, конфліктного розвитку музичних думок та інших сильних засобів вимагає величезних затрат нервових сил, котрі можуть бути лише в композитора сильного типу нервової діяльності. Схильність митця до самозаглиблення вимагала певної стабільності психологічної та творчої поведінки, що компенсувала відчуття постійного дискомфорту у зовнішньому світі. У дисертації прослідковано прояви «принципу сталості» у концепції, драматургії, сфері музично-виразових засобів симфоній Лятошинського.

Специфічного значення набуває проблема ментального коду композитора. Звернення до слов'янських етнічних символів і особливо до польської тематики окреслює глибоко особисту проблему національного самовизначення, зважаючи на польське коріння родоводу митця. Розглянуто співвідношення категорій «українське» – «слов'янське» на рівні тематики, драматургії та музичної мови деяких творів.

Третій розділ «Психологічний портрет В. Барвінського: динаміка особистості та творча еволюція» розпочинається з аналізу питання *Психовікових змін крізь призму епістолярно-публіцистичної спадщини* (підрозділ 3.1). Матеріалом для певних психолого-вікових та структурно-типологічних узагальнень слугують листи Барвінського до батьків, родини Лисенків, Г. Грабець, О. П'ясецької, С. Грици; спогади учнів, колег, політв'язнів, публіцистичні нариси композитора. Особливу цінність має його рання прязька кореспонденція, адресована батькам (1905–1914 рр.). У цих листах ще зовсім юний митець постає передусім як особистість з тонкою душевною організацією, винятково делікатна і чутлива натура, «кристально чесна людина» (С. Павлишин), «особистість, схильна до відтворення витончених і субтельних переживань» (Л. Кияновська). Стиль листування є відкритим і сповненим життєвих подробиць, до якого спонукали надзвичайно теплі стосунки дописувачів. З психологічної точки зору листи характеризують автора як людину, доволі залежну від батьків. Епістолярій насичений діловою та буденною інформацією, що подається Барвінським у вельми педантичний спосіб. *Педантизм* як ментально-німецька риса в даному випадку має ще й цілком суб'єктивний аспект: бажання якомога докладніше розповісти батькам про своє буденне життя і, таким чином, компенсувати віддаленість родини. Благодатна сімейна атмосфера дуже позитивно вплинула на особистість митця, яка вже з дитинства відзначалась вразливістю, і допомогла вистояти в трагічних ситуаціях, якими сповнена біографія композитора радянського періоду.

Серйозною перешкодою в навчанні та, згодом, у роботі Барвінського стала вразливість фізіологічна. В ранніх листах читаємо про скарги на сильні головні болі, біль в очах, загальну слабкість, втому та іноді безсоння. В деяких кореспонденціях митець пише про філармонічні концерти, на яких він ледь не знепритомнів. Такі випадки траплялися також безпосередньо на сцені. Слабкість здоров'я була пов'язана також з фізичною конституцією, що відзначалася сильно вираженою худорлявістю та блідим «анемічним» обличчям. За конституційною типологією Е. Кречмера наведені риси вказують на чистий *астенічний тип*. Опис «небуденної зовнішності» Майстра знаходимо у спогадах М. Пшенички-Загайкевич, С. Стельмашука.

Екзопсихічні штрихи зрілого та пізнього портретів композитора виразно проступають у стосунках з С. Людкевичем, Н. Нижанківським, Л. Ревуцьким, А. Солтисом, В. Витвицьким, що відзначалися взаємною пошаною і приязню. Навіть тоді, коли зовнішні обставини, здавалося б, спонукали до відвертого конфлікту, м'яка шляхетна вдача композитора опиралась цьому, і він завжди знаходив можливість вчинити якомога тактовніше і справедливше. Тип «Ідеаліста» (за вченням Гаррісона – Брамсона) якнайточніше характеризує соціальну поведінку Барвінського: «якщо Ідеаліст займає керівну посаду, його природні схильності прекрасно йому слугують». Високий рівень соціальної адаптованості (як один з критеріїв екстравертності), «природна чуйність як життєва стратегія» (Гаррісон – Брамсон), уникання конфліктів як непродуктивної форми спілкування – ось найважливіші принципи композитора у стосунках з колегами.

У трагічні останні роки Барвінський проявив себе як стоїк. За словами В. Грабовського, перебування на засланні хоч понищило митця фізично, не зламало психічно. Він мав здатність генерувати позитив у найважчі моменти життя. У В. Витвицького читаємо, що врівноваженість Барвінського була гідна подиву. Славнозвісний вислів Л. Українки «Contra spem spero» не раз звучить в листах як життєвий девіз митця. Дивовижно, та в епістолярії мордовського періоду мотиви смутку трапляються дуже рідко, і пов'язані вони із стражданнями, хворобами інших, або ж з обмеженнями писати музику.

На основі джерел, що репрезентують три вікові фази композитора, визначено домінантні риси психограми Барвінського, відповідно до раннього, зрілого та пізнього періодів.

У світлі найважливіших теорій про психологічну типологію особистість композитора постає в наступних характеристиках:

- за вченням М. Блінової – сильний лабільний тип;
- за теорією темпераментів – сангвінічно-меланхолічний тип;
- за Е. Кречмером – циклотимічно-астенічний тип (з певними рисами шизотимічного темпераменту: чутливість, стриманість, альтруїстична самопожертва);
- за У. Шелдоном – домінування 3-го компонента темпераменту – церебротонії; «соматотонічна екстраверсія», енергійність вказують на наявність також соматотонічних ознак;
- за К. Юнгом – екстравертний тип;
- за вченням К. Хейманса – Ле Сенни – «пристрасний» тип характеру, якому властиве поєднання яскраво вираженої емоційності (E+), активності (A+) та вторинності;
- за теорією А. Гаррісона – Р. Брамсона – стиль мислення «Ідеаліст»;

– за М. Государєвим – Людина Мотиваційна;

– за Е. Фроммом – «плідна» орієнтація;

– за О. Лазурським «психічний рівень» сягає третього «вищого» ступеня, оскільки в композитора чітко проявилась тенденція до об'єднання ендо- і екзорис, що можна тлумачити як «концентрацію особистості», тобто зосередження всіх функцій в напрямку широкої творчої діяльності.

Багатоманітність форм професійної діяльності Барвінського розглянуто у підрозділі 3.2. *Універсалізм творчої діяльності як відображення українського менталітету*. В особі композитора бачимо досить рідкісне щасливе поєднання рис, зазвичай собі суперечливих – творчого інстинкту, що найбільш безпосередньо про себе заявив у композиціях, та аналітичного розуму, який блискуче виявився у наукових працях. Митець репрезентує «ренесансний» тип особистості, так багато представлений в українській культурі. Універсалістська тенденція простежується в Барвінського на різних рівнях творчої діяльності. О. Лазурський називає це «концентрацією особистості», тобто зосередженням найважливіших функцій особистості у напрямку широкого і захоплюючого роду діяльності. Множинність творчих іпостасей, і в тому числі, тяжіння до виконавства, в світлі вчення К. Юнга вказує на екстравертивну спрямованість особи, її здатність прислухатись до запитів оточення і реагувати на них. Напрочуд органічне взаємодоповнення різних положень, природне вміння синтезувати різні форми і напрямки творчості простежено у виконавсько-інтерпретаційних тлумаченнях, критичному доробку та педагогічних принципах В. Барвінського.

У підрозділі 3.3. *Вплив психотипу митця на формування жанровостильових констант* аналізується психокреативний феномен Барвінського. Цілісність, гармонійність його творчої особистості, вірність естетичним ідеалам з одного боку, а з іншого – виваженість, стабільність психологічної поведінки, вплинули на те, що авторський стиль композитора мало змінювався. Загальні образні настанови романтизму, що проглядаються у тонкій палітрі елегійних, сумовито-меланхолійних настроїв, у перевазі суб'єктивної лірики, пантеїстичних образів, виявились найбільш близькими витонченій, мрійливій натурі Барвінського. Проте не варто шукати у його романтичному світогляді послідовного вираження основоположних засад, які були притаманні провідному стилю Європи XIX ст. Можемо припустити, що власне педантизм та скрупульозність Барвінського, схильність до глибокого аналізу явищ, різнобічність інтересів стали психологічними підвалинами полістилістичної орієнтації, вельми індивідуального трактування того чи іншого стилю. Характерно, що далеко не всі художні напрямки буремної доби модернізму, знайомство з якими «зблизька» відбулось ще у Празі, захоплювали увагу композитора. Він надавав перевагу тим новітнім тенденціям, що були розраховані на

суб'єктивне світосприйняття і на ідеали витонченої краси – імпресіонізму, символізму, частково неокласицизму, неофольклоризму. Сецесія, що стала широким мистецьким напрямом (зімкнувшись з вказаними модерними течіями), виявила своє яскраво неоромантичне забарвлення і знайшла оригінальне заломлення в музиці Барвінського. З одного боку, композитору імпонували високі ідеали духовності, інтерес до світу людської душі, символічність образів. З іншого – багатосторонній синтез жанрів і стильових «знаків», що засвідчує інтелектуальну спрямованість сецесійних творів. Реагуючи на ті чи інші модерні течії, власну новаторську винахідливість Барвінський проявив передусім у двох сферах – колористики і метроритміки. Однак новаторські пошуки впроваджені дуже тонко, не епатажно, що безперечно резонує з виваженістю та поміркованістю, – прикметними властивостями його вдачі. Не випадково Барвінський називав себе «поміркованим модерністом».

Окреслюючи жанрові пріоритети Майстра як віддзеркалення його психоемоційного «словника», приходимо до висновку, що попри розмаїття жанрів центральне положення займають камерно-інструментальні та камерно-вокальні композиції. Сама специфіка камерних жанрів з її інтимним тоном висловлювання, самозаглибленням та тонкою психологічною градацією найкраще відповідали витонченій натурі лірика. Цінним джерелом пізнання особистості митця є твори автобіографічного характеру, зокрема, цикл «Любов», 2-га частина Фортепіанного квінтету, твори для дітей. Втім, обираючи романтичне коло жанрів, композитор уникає прямолінійних програмних пояснень, що резонує з його сором'язливим та дещо замкненим характером. Характерно, що найстрашніша сторінка життя Барвінського, – перебування в мордовських таборах – не дістала гостродраматичного чи експресіоністичного виразу у творчості, а позначена швидше романтично-щирим, щемливим тоном висловлювання у Фортепіанному квінтеті та Віолончельному концерті. Оптимізм Барвінського, що був одним із проявів його релігійності, спонукав до просвітлених образів. Показовими є фінали зрілих та пізніх творів, в яких чуємо покаяння, втіху, душевне заспокоєння і катарсис. Менш помітний у спадщині композитора типовий для трагічних мистецьких персоналій (Г. Малера, Д. Шостаковича) гротесково-іронічний підтекст.

Психологічні портрети митців у специфічному компаративному ракурсі постають у **четвертому розділі «Порівняльно-типологічний аналіз психогам та творчого процесу Б. Лятошинського та В. Барвінського»**. У підрозділі 4.1. *Соціогенетичний чинник* аргументовано вплив спадковості та середовища на інтелект і характер композиторів. Відзначено щонайбільш сприятливу генетику (передусім по батьківській лінії) як один із ключових факторів формування композиторів. Від батька кожен

з «героїв» дисертації успадкував художній аристократизм та високий інтелект. Проте плідний ґрунт для стрімкого прояву таланту створили їх матері, чия присвяченість власній дитині сприяла максимальній реалізації її обдарування. Так кореляція між успадкованими характеристиками (генотипом) і середовищем, з якого вийшли митці, дала найвищі результати. Істотним фактором став також вплив видатних педагогів, багатого соціокультурного макро- і мікросередовища. Згуртовані родини, в яких були виховані композитори, сімейні цінності, що ними плекались, стали надійним фундаментом для гармонійних подружніх та батьківсько-дитячих взаємин у сім'ї Барвінського та Лятошинського (у підрозділі заторкнута тема особистого життя та найближчого оточення митців). Зважаючи на соціально-психологічні травмуючі фактори (найквалітніші моральні випробування, які довелось пройти композиторам у «зовнішньому» світі), міцна сім'я значною мірою набула компенсаторної функції для кожного з митців.

Підрозділ 4.2. *Етнопсихологічний вимір особистісного строю композиторів* спрямований на розкриття психологічних характеристик митців у світлі етнопсихології. Можемо констатувати домінування *українського ментального психотипу* в особистостях В. Барвінського та Б. Лятошинського, щоправда, з певними «домішками» австро-німецького (В. Барвінський) та польського (Б. Лятошинський) менталітету (на комунікативному та генетичному рівнях відповідно). Увесь спектр наведених психічних рис Лятошинського та Барвінського, паритетне поєднання категорій «рацію» – «емоцію» як в аспекті зовнішньо-поведінковому, так і творчому, резонує з твердженням Ю. Липи про інтегрований психічний склад українців. Серед прикметних національно-українських характеристик (за Д. Чижевським), що віддзеркалюються в поведінці композиторів, назвемо такі: повага до старших (піітичне ставлення Лятошинського та Барвінського до батьків, викладачів), жага до знань, працелюбність, прагнення бути незалежним, універсальність, мужність, гостинність, статичність у сімейних стосунках. Здоровий оптимізм, що тлумачиться Чижевським як сутнісна властивість українців, був притаманним передусім Барвінському. Власне стратегічна орієнтація свідомості на «світле майбуття» і впевненість у ньому, що зумовлюють оптимальний режим життєдіяльності, традиційно тлумачать як виразні сангвінічні ознаки. Натомість у Лятошинського вже в кореспонденціях 1920-х рр. з'являється песимістичний тон. Болісне переживання невдач, розчарування в людях все більше загострюватиме трагізм світовідчуття композитора.

Сутнісною рисою української вдачі є також стремління до духовного життя та глибока релігійність, що особливо яскраво проявились у Барвінського. Митець був вихований в сім'ї, в якій плекалась побожність,

і з роками його віра в Бога та християнські чесноти ще більше увиразнювались. Тільки цим можна пояснити те, що композитор ніколи не докорував за кривду і не тримав зла. Це вражало усіх його оточуючих і в період заслання, і після нього.

В усіх розвідках, що торкаються психотипу українців, науковці акцентують на *кордоцентризмі*. Особливо українськими за своїм сентиментально-ліричним, лагідним тоном, були прояви емоційності у Барвінського. Натомість Лятошинський дозволяв собі зовні виявляти почуття вкрай рідко. Його емоційність мала глибоко внутрішній характер, що лише примножувало її силу і драматизм. Разом з тим в обох митців не менш яскраво виражений раціонально-вольовий компонент психіки. Композитори дивували педагогічністю, організованістю і працездатністю, про що свідчить хоча б перелік напрямків їхньої діяльності. Характерно, що в Лятошинського не знаходимо навіть згадки про натхнення, натомість творчість трактується як ремесло. Подібно ж і у Барвінського послідовність та ретельність педагогічних записів, скрупульозність виконавських позначень, перевага аналітичного тону викладу у критичному, публіцистичному доробку виказують раціональний первень у структурі його особистості. Можемо припустити, що таке значення раціональної частки у свідомості митців пов'язане з поліетнічним середовищем, в якому формувались музиканти, а також з генетичним фактором (польське коріння Лятошинського). Послугуючись моделлю вимірів етнічної ідентичності Т. Стефаненко, розглянуто поліетнічний вектор формування особистостей митців на генетично-соціальному і творчому рівнях.

У підрозділі 4.3. *Компаративний аналіз творчих портретів в психологічному розрізі* здійснено порівняння композиторів у психофізіологічному та творчому ракурсі. За типологією М. Блінової, обоє митців представляють сильний лабільний тип. На це вказують певні паралелі психофізіологічного характеру. За спеціальною типологією Блінової Лятошинський і Барвінський тяжіють до художньо-мислительного типу, однак порізному. Творчість Лятошинського, що дає унікальні зразки синтезу глибоко особистого типу вислову з глобальністю погляду на світ, загострено-експресивний «тон» вислову, що поєднується із, здавалося б, діаметрально протилежною категорією – епосом, а також раціонально-поміркований тип творчого процесу доволі однозначно окреслюють Лятошинського як представника художньо-мислительного типу. У Барвінського висока міра самоорганізації і самоконтролю на всіх рівнях діяльності, поєднання сильних емоцій з яскравим образним мисленням і напруженою роботою інтелекту, гранична ясність і завершеність тематизму, фактури, форми в його творах вказують, як і в Лятошинського, на художньо-мислительний тип. Однак в Барвінського наведені риси мають інший

стилістично-жанровий вектор, іншу інтенсивність. Тяжіння до мініатюризму, домінуючий романтично-суб'єктивний первень, автобіографізм деяких творів, тонка палітра елегійних, сумовито-меланхолійних настроїв, що й творять його неповторний «барвінковий» стиль, є повною протилежністю до трагічно-філософського світогляду Лятошинського і його романтично-експресіоністичного виразу у творах.

Інтерпретуючи теорію парціальних співвідношень М. Блінової, мета якої – з'ясування міри схожості нервових процесів у різних сферах мистецької діяльності, схилиємось до таких висновків: відносна рівновага усіх безумовних центрів, що створює усі нейродинамічні передумови до гармонічного розвитку особистості – характеристики, що їх спостерігаємо передусім у Барвінського; натомість у Лятошинського різна активність цих центрів (домінування композиторської та педагогічної діяльності, на тлі яких диригентська відходить в тінь) дає підстави для створення певної «рефлекторної ієрархії».

Митці є схожими за теорією темпераментів І. Канта, щоправда, з домінуванням сангвінічного у Барвінського та меланхолічного у Лятошинського. Подібно ж і властивості «пристрасного характеру» (за вченням Хейманса – Ле Сенни) сповна розкриваються у поведінці обидвох композиторів, проте не менш виразними є ознаки «сентиментального характеру» у Лятошинського. У світлі інших типологічних моделей, що торкаються проблеми психологічних механізмів творчої свідомості, митці є близькими за теорією М. Государева, почасти, Гаррісона – Брамсона, переважанням «плідної» орієнтації за Е. Фроммом. В таких постатях важко знайти акцентуовані риси, прояви невротичного характеру, які зазвичай шукають у людях мистецтва. Натомість увесь проаналізований матеріал засвідчує психологічну стабільність та психічне здоров'я композиторів. І Лятошинського, і Барвінського можемо віднести до категорії «нормальних геніїв» (Ч. Ломброзо), примноживши галерею видатних її представників. Активна життєва позиція, різновекторна (і в тому числі громадська) діяльність «героїв» дисертації виказують бажання вплинути на середовище, суттєво змінити його, що засвідчує третій найвищий тип екзопсихіки за Лазурським, а інтерпретуючи вчення Л. Гумільова, окреслює Майстрів як яскравих «пасіонарних особистостей».

Типологічні висновки про психотипи композиторів не можуть вважатись однозначними і потребують певних уточнень. Так, називаючи Барвінського людиною екстравертивного складу, наголосимо, що в такий спосіб акцентуємо його домінантні риси, оскільки деякі інтровертивні характеристики безумовно присутні. Серед них – зосередженість на розкритті суб'єктивного, внутрішнього світу, самозаглиблений аналіз, без яких

взагалі важко уявити творчу людину. Стриманість Барвінського, особливо у зрілі роки, пояснюється не лише особливостями його характеру. Сталінські часи, час німецької окупації, а потім «другі більшовики» – це був період тотального страху, що змушував людей замикатися в собі, тримати «маски» на обличчях. Те ж стосується особистості Лятошинського, в якого інтровертивність як домінуюча категорія доповнюється певними проявами екстравертивності. За К. Юнгом в екстравертивного типу завжди є спокуса пожертвувати собою на користь об'єкта. Якщо тлумачити поняття «об'єкт» як творчу, педагогічну, диригентську діяльність митця, що межували із самопожертвою, як бажання «суб'єкта» розчинитись в «об'єкті», то наведена теза психолога підтверджується.

У **Висновках** підсумовуються основні постулати дослідження:

1. На сучасному етапі розвитку українського музикознавства актуальною є консолідація зусиль представників різних наукових напрямків для якомога більш достовірної ретроспективи психологічного портрету композитора.

2. Цілком усвідомлюючи феномен творчої особистості, її унікальність і, у зв'язку з цим, загрозу схематизації психологічного портрету, все ж вважаємо доцільним і науково необхідним залучення різноманітних концепцій психологічної типології. Введення науково-психологічного понятійного апарату не лише увиразнює особистісні риси, а й дозволяє вийти на інтердисциплінарний рівень у дослідженнях такого типу.

3. Опрацьований корпус документально-епістолярних та публіцистичних матеріалів став достовірним джерелом для з'ясування психологічних характеристик композиторів. Листи, спогади дозволили зазирнути у царину особистісних рис та простежити такі їх параметри:

– ендопсихічні прояви: глибина емоційності, міра збудливості, уява, пам'ять, інтелект, що особливо виразно постають в листах до найближчих людей (кореспонденція Лятошинського – Глієра, празькі листи Барвінського до батьків);

– міра соціальної пластичності, роль комунікативних функцій у житті музикантів, різнобічність інтересів, моральні якості митців, що проступають в листах до друзів, колег, учнів;

– психовікова динаміка, з'ясування якої стало можливим через вивчення ранніх, зрілих та пізніх епістолярно-публіцистичних джерел (передусім, В. Барвінського);

– листи як панорама соціокультурного середовища Києва, Львова, Праги, Москви, Ленінграду, а також як документ для вивчення гостро дискусійної проблеми «митець і влада».

4. Особливого значення набуває тема ментального коду композиторів, що постає у вельми цікавому світлі. Поліетнічне середовище, в якому формувались митці, позначилось певними «домішками» польського менталітету у Лятошинського (на генетичному рівні) та чесько-австрійського (на комунікативному рівні) у Барвінського. Однак проаналізовані етно-психологічні дослідження дозволяють зробити висновок щодо домінування українського психотипу в обох композиторів, особливо виразно у В. Барвінського. Тема ментальної самоідентифікації специфічно проглядається і в їхніх творах.

5. Психологічне спрямування роботи дозволило поглянути на творчість композиторів у особливому ракурсі – як віддзеркалення їхньої особистісної аурі – і встановити певні зв'язки між домінантними психосоматичними характеристиками та жанрово-стильовим, музично-виразовим полем творів.

6. Формат представленого дисертаційного дослідження дав можливість застосувати компаративний метод в аналізі творчих індивідуальностей. В результаті постаті Лятошинського та Барвінського були окреслені у двох вимірах: консолідуючому, що дав змогу побачити певну схожість їхніх творчих психотипів, та індивідуальному, що виявив специфічні риси кожного.

Резюмуємо схожість митців за ендо-, екзопсихічними та творчими параметрами:

- домінування комплексу вольових рис характеру: життєва стійкість, витривалість, рішучість, принциповість, високі організаційні здібності, перфекціонізм;

- шляхетність, що була закладена в композиторів на генетичному рівні, стриманість у проявах емоцій, непересічна зовнішність музикантів;

- дар емпатії, чуйність, турботливість, любов до тварин, до природи взагалі;

- педагогічна діяльність як один з провідних напрямків роботи, в якому оптимально акумулювались зазначені вище психологічні риси.

При всіх відмінностях композиторських облич Барвінського та Лятошинського, власне психологічний розріз дав змогу виявити певні паралелі між ними також у творчому вимірі:

- гармонійний розвиток усіх компонентів вищої нервової діяльності природно екстраполюється на всі галузі творчої поведінки композиторів;

- схожість перебігу творчого акту, тяжіння до раціонально-поміркованого типу композиторського процесу;

- приналежність до сильного лабільного та художньо-мислительного типів (за загальною та спеціальною типологією М. Блінової), зумовлена

паратетним співвідношенням емоційної та інтелектуальної сфер як у психоособистісному, так і в творчому вимірах;

– звернення до українських національних джерел на рівні тематики, сюжетів, цитатного та нецитатного методу роботи з фольклором як один з факторів етноідентифікації кожного з митців.

Попри всі вищенаведені аналогії, привертають увагу також суттєві психофізіологічні відмінності композиторів і, як наслідок, певні творчі віддзеркалення цих відмінностей. Уміння Барвінського знаходити спільну мову з людьми у різних, іноді доволі складних ситуаціях (і завжди в толерантний спосіб), палкий патріотизм, глибока релігійність, вміння прощати, витончений ліризм натури – усі ці чесноти у поєднанні з високим професіоналізмом зробили митця бажаним, високо затребуваним спеціалістом у різних сферах, що зчаста виривало його з композиторської царини. Звідси, порівняно невеликий творчий спадок Майстра. Інтерпретуючи теорію парціальних співвідношень М. Блінової, можемо припустити, що саме через різні напрямки роботи Барвінський розкрив багатство своїх психологічних граней. Так, у музичній та поетичній творчості вилилась його тонка мрійлива натура, що й спричинило до домінування камерності та «барвінкового» стилю Майстра; в педагогічній, музично-громадській, адміністративній діяльності – його діловитість, прагматизм та комунікативний дар; в публіцистиці та критиці – і те, і інше: рефлексії ліричного характеру тут органічно влітаються в канву тверезого аналітичного мислення Барвінського-вченого.

Б. Лятошинський, який був не менш багатогранною особистістю, все ж найвиразніше закарбував свою унікальну вдачу у творчості. Його інтровертивна натура, що з плином літ під тиском життєвих обставин ставала такою ще більше, лише спонукала до творчості як сповіді композитора. Звідси – виключна гострота емоційного тону творів, втілення конфліктних концепцій через епічну модель, симфонізм мислення як засадничий риса авторського стилю Майстра, виняткова творча снага до останніх днів.

Ще раз наголосимо, що типологічні висновки, подані у дисертації, мають до певної міри ймовірнісний характер. Талановиті люди важко вписуються у «прокрустове ложе» типологічних вчень, тож ця проблема є полем для майбутніх дискусій. Репрезентована робота є однією з перших спроб створення психологічного портрету українського митця і розв'язання вічної й доволі тасмичної проблеми зв'язку духовного світу композитора з його творчістю. Усвідомлюючи перспективність подібних розвідок, варто наголосити, що у царині психологічних життєписів композиторів ми маємо значну національно-ментальну перевагу – питому українську кордоцентричність, що забезпечує особливий зв'язок трьох іпостасей: вчений – композитор – творчість.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Варнава Р. Психологічний портрет Бориса Лятошинського в світлі різноманітних концепцій особистості митця / Руслана Варнава // Молоде музикознавство: Збірка статей. – Наукові збірки Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка. – Львів, 2005. – Вип. 10. – С. 23–36.
2. Варнава Р. Епістолярна спадщина Василя Барвінського у світлі психолого-вікових аспектів особистості / Руслана Варнава // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Т. 1. – Рівне, 2010. – Вип. 16. – С. 63–69.
3. Варнава Р. Борис Лятошинський – Василь Барвінський: порівняльно-типологічний аналіз творчості в контексті психологічних характеристик митців / Руслана Варнава // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. – Тернопіль, 2012. – № 1 – С. 117–122.
4. Варнава Р. Етнопсихологічний вектор особистісних рис Василя Барвінського та Бориса Лятошинського / Руслана Варнава // Музикознавчі студії: Збірник наукових праць. Інститут мистецтв Волинського національного університету ім. Л. Українки та Національної музичної академії України ім. П. Чайковського. – Луцьк, 2012. – Вип. 9. – С. 321–331.
5. Варнава Р. Універсалізм творчої діяльності Василя Барвінського як відображення певної риси українського менталітету / Руслана Варнава // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. – Тернопіль, 2013. – № 2 – С. 101–107.
6. Warnawa R. Motywy polskie w twórczości Borysa Latoszyńskiego / Warnawa Ruslana // Muzyka i kultura w perspektywie pedagogicznej. Instytut Muzyki Wydziału Artystycznego UMCS / pod red. Joanny Jemielnik. – Kraków : Aureus, 2016. – S. 165–174.

АНОТАЦІЯ

Варнава Р. А. Психологічний портрет композитора як джерело пізнання «образу автора» (на прикладі Бориса Лятошинського та Василя Барвінського). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво. – Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка, Міністерство культури України. – Львів, 2017.

У роботі досліджуються психологічні портрети видатних українських композиторів ХХ ст. – Б. Лятошинського та В. Барвінського, детермінуючий зв'язок психоособистісної структури і творчого мислення митців. Системний розгляд різноманітних аспектів композиторської особистості здійснено на основі музикознавчих, психофізіологічних, патографічних, герменевтичних, етнопсихологічних розвідок, мемуарів та епістолярію В. Барвінського і Б. Лятошинського. Вибудовано експериментальну модель психограми композитора та встановлено певні зв'язки між індивідуально неповторними рисами характеру, темпераменту та авторським стилем кожного з митців. Простежено соціокультурний контекст функціонування психіки композиторів. Здійснено компаративний аналіз творчих портретів Лятошинського і Барвінського в психологічному розрізі.

Ключові слова: психологічний портрет композитора, особистість, психологічна типологія, музична творчість, епістолярій, мемуари.

АННОТАЦІЯ

Варнава Р. А. Психологический портрет композитора как источник познания «образа автора» (на примере Бориса Лятошинского и Василия Барвинского). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 – музыкальное искусство. – Львовская национальная музыкальная академия им. Н. В. Лысенко, Министерство культуры Украины. – Львов, 2017.

В диссертации исследуются психологические портреты выдающихся украинских композиторов ХХ в. – Б. Лятошинского и В. Барвинского, детерминирующая связь личностной структуры и творческого мышления художников. Системное изучение разнообразных аспектов композиторской личности осуществлено на основе музыковедческих, психофизиологических, патографических, герменевтических, этнопсихологических исследований, мемуаров и эпистолярия В. Барвинского и Б. Лятошинского. Выстроена экспериментальная модель психограммы композитора и установлены некоторые связи между индивидуально неповторимыми чертами характера, темперамента и авторским стилем каждого из музыкантов. Прослежен соціокультурный контекст функционирования психіки композиторів. Осуществлен компаративный анализ творческих портретов Лятошинского и Барвинского в психологическом аспекте.

Ключевые слова: психологический портрет композитора, личность, психологическая типология, музыкальное творчество, эпистолярій, мемуары.

ABSTRACT

Varnava R. A. Psychological depiction of composer as a source of cognition of author image (by the example of Borys Lyatoshynsky and Vasyl Barvinsky). – Manuscript.

Thesis for Candidate degree in Arts. Specialization 17.00.03 – Musical art. – M. Lysenko Lviv National Music Academy, Ministry of Culture of Ukraine. Lviv, 2017.

The dissertation investigates the psychological portraits of prominent Ukrainian composers of the 20th century – B. Lyatoshynsky and V. Barvinsky; mutual connection between psychopersonal structure and creative mentality of artists. Systematic review of various aspects of composers' personalities is based on analysis of musicological, psychophysiological, pathographical, hermeneutical, völkpsychological researches, memoirs and correspondence of V. Barvinsky and B. Lyatoshynsky. Inspected section of documental-correspondent and publicist materials has become the source for research of composers' psychological characteristics. Letters and memories as parts of composers' lives, allowed us to plunge into the kingdom of personal traits and to track down followed parameters:

- endo-psychological traits: emotional deepness, imagination, memory, intellect. This shows in letters to the closest people (Lyatoshynsky's – Glier's correspondence, the Prague letters of Barvinsky to his parents);

- moral traits of artists, the measure of social pliability, the role of communicational functions in a life of musicians, the diversity of interests is defined in letters to their friends, colleagues, students;

- the dynamics of developmental psychology, revealing of which has truly became possible after studying of early, middle and late age correspondent and publicist sources (Barvinsky in first place);

- the letters as a view at sociocultural society of Kyiv, Lviv, Prague, Moscow, Leningrad, also as a document for studying such topic as 'the artist and the government'.

The composer's mental code reveals to us in a completely new aspect. Poly-ethnic environment, which formed both composers, has affected Lyatoshynsky with a few "impurities" (on a genetic level) of Polish mentality, and Barvinsky (on communicative level) of Czech-Austrian mentality. Nevertheless, every völkpsychological research allows us to confirm the domination of Ukrainian mental psych type in both composers (especially remarkable in Vasyl Barvinsky). The theme of metal self-identity is specifically viewed in composer's pieces.

The psychological vector of work allows us to see the creativity of composers in a very special way – as a mirror of their very own personal aura – and

to determine some connections between dominant psychosomatic personal features and stylistic musical feature of pieces.

Harmonic balance of Lyatoshynsky's personality is clearly shown in various psychological combinations, in particular intellect – emotions, eager and apathetic features. As a confirmation to this there is plenty of categories-oppositions which exist in composer's music equally and describe Lyatoshynsky as an artist: heroics – lyrics, epos – drama, romantic focus – strict classic way of thinking, reliance on deep traditions – complete innovation etc. Those categories, named above, are completely revealed in composer's symphonic genre, which gives to us a unique example of connection between personal type of expression and global point of view on world in general. Marked introvert temper of composer, with permanent criticism and complete reprobation of his creativity was the defying element in his life.

General image of romanticism with its elegant palette of elegiac and melancholic moods, advantage of subjective lyrics, was very close to Vasyl Barvinsky. It is interesting, that even with a fact, that composer was familiar with all of these genres of modernism, he didn't completely use them. He preferred only those new trends, which put subjectivity in perception on first place such as impressionism, symbolism, neoclassicism (partly), new folkloristics. Secession, which has become artist's trend (assimilating those, stated above) revealed itself in a very special way: on the one hand, composer was impressed by high spiritual ideals, on the other hand – his music presents versatile synthesis of genres and stylistic 'signs', which demands high knowledge of music theory and confirms the intellectual focus of secession's pieces.

The format of this investigation allowed us to use comparative method in analysis of composer's individualities. The personalities of Lyatoshynsky and Barvinsky were shown in consolidative and individual way, which gave an opportunity to descry some familiarities as well as specific features of each composer.

Key words: composer's psychophysiological portrait, personality, psychological typology, musical art, correspondence, memoirs.

Підписано до друку 16.01.2017.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1,4.
Наклад 100 прим. Зам. № 51.

Видавець і виготовлювач – ФОП Тетюк Т. В.
Свідоцтво серія ЛВ № 80 від 11.09.2013 р.
м. Львів, пр. Червоної Калини, 115
тел.: (093) 464-3063